

Pečlivý výběr si zasluhují výrazové prostředky, a to jak jazykové, tak mimojazykové. U **oficiálního, závažného projevu** adresovaného široké veřejnosti (např. novoroční projev prezidenta republiky) bude projev založen na „**vyšším stylu**“, řečník použije výhradně spisovnou češtinu, případně i prostředky knižní, nemusí se zcela vyhýbat ani patetickému vyjadřování... U proslovů svatebních, blahopřejných atd. se může pokusit zapůsobit nejen na rozum posluchačů, ale i na jejich city, třeba je i dojmout, ale také zažertovat. U těchto **neformálních proslovů** je možno použít i prostředky **hovorové** (ostatně hovorová čeština je příznačně spojena právě s veřejnými mluvenými projevy).

Máte osobní zkušenost s přednesem projevu? Při které příležitosti jste projev přednášeli?

Projev či proslov by měl být ale vždy jasný, srozumitelný, přiměřený situaci i publiku, názorný. V zájmu názornosti a ve snaze zaujmout posluchače může řečník svůj projev „vyzdobit“ i vyprávěním „příběhů ze života“, citáty, rčeními a příslovími, přirovnáními, tzv. kulturními frazémy (čerpanými z antické mytologie, Bible, známých děl krásné literatury...) a tzv. **řečnickými figurami**, jejichž přehled uvádíme:

anafa	opakování téhož výrazu na počátku vět, veršů, textových jednotek	<i>Vždycky jsem na vás vzpomínal. Vždycky jsem se k vám v duchu vracel. . .</i>
epifora	opakování téhož výrazu na konci vět, veršů, textových jednotek	<i>Už nejsem dítě, nemyslím jako dítě, nechovám se jako dítě. . .</i>
epanastrofa	opakování téhož výrazu na konci věty, verše, textové jednotky a na počátku jednotky následující	<i>Už nastal ten čas. Čas, kdy se každý musí rozhodnout. . .</i>
epizeuxis	opakování téhož slova jako prostředek intenzifikace výrazu	<i>Každý z nás o tom musí přemýšlet, musí to zvážit, musí se nakonec rozhodnout. . .</i>
paronomázie	spojení slov se stejným slovním základem nebo slov podobně znějících	<i>Do této mučírny vstupovali mučitelé i mučedníci. . .</i>
hendiadys	hromadění slov s podobným významem	<i>vznešené a důstojné chování</i>
oxymóron	spojení výrazů s opačným, kontrastním významem	<i>hlasité mlčení</i>
syntaktický paralelismus	opakování téže syntaktické konstrukce (např. vedlejší věty)	<i>Chceme vás ujistit, že si vaši pomoci vážíme, že ji velmi oceňujeme, že vám za mnoho vděčíme. . .</i>
chiasmus	opakování téže větní struktury, ale s obráceným slovosledem	<i>Nemůžeme už tak žít. Žít tak už nemůžeme proto, že. . .</i>
inverze	změna obvyklého slovosledu, která obvykle působí knižně, archaicky	<i>otec můj, matka má. . .</i>
paradox, antiteze	zdánlivě protismyslné, překvapivé spojení protikladných motivů, významů	<i>Milí žáci – ale vlastně jste mi vždycky nebyli milými žáky; vlastně jste byli lumpové, ale stejně jsem vás měl rád. . .</i>
klimax (gradace)	uspořádání výrazů tak, že se význam a účinek stupňuje, zesiluje	<i>důležitý, ba nejdůležitější ze všech</i>
antiklimax	uspořádání výrazů tak, že se účinek postupně zeslabuje	<i>rozpadá se, rozplývá se, mizí. . .</i>
metafora	přenesení výrazu z běžně označovaného jevu na jiný jev na základě vnější podobnosti	<i>démanty hvězd zářily na noční obloze (na rozdíl od přirovnání: hvězdy jsou jako demanty. . .)</i>
metonymie	přenesení výrazu z běžně označovaného jevu na jiný jev na základě vnější souvislosti	<i>hraji Shakespeara místo Shakespearovo drama</i>
synekdocha	podtyp metonymie založený na záměně celku a části	<i>na začátku symfonie smyčce nastoupily opožděně (smyčce nahrazují součást orchestru, skupinu hudebníků)</i>

ironie	mluvčí nebo autor myslí pravý opak toho, co říká	<i>to se ti povedlo, ty chytráku</i>
hyperbola	nadsázka, zveličování	<i>to je úžasná, převratná událost, přepište dějiny</i>
litotes	zmírnění, zjemnění nějakého tvrzení – většinou pomocí dvojitého záporu	<i>nemohu nepřiznat místo musím přiznat</i>
perifráze	náhrada běžného pojmenování obšírnějším opisem	<i>naše děti, ty nevinné, dojemně bezbranné bytosti...</i>
personifikace	neživým předmětům se připisují lidské vlastnosti	<i>Praha, matka měst</i>
apostrofa	oslovení osoby nepřítomné, neživé nebo vůbec neexistující	<i>drazí předkové, prosíme vás za odpuštění...</i>

Jde o srozumitelnost a názornost, ale také o krásu, estetické kvality projevu: proto řečník např. hromadí synonyma, hraje si se slovy, používá výčty a několikanásobné větné členy. Pro zdůraznění nejzávažnějších myšlenek a motivů (hlavně *leitmotiv*, který „jako červená nit“ někdy prochází celým projevem) užívá opakování výrazu, ale také jeho variací, obměňování, parafrázování. Ke zdůraznění slouží i užívání antonym, vyjadřování protikladů, kontrastů. Své hodnotící komentáře (často značně subjektivní, expresivní) a poukazy ke svým osobním zkušenostem zapouští do projevu např. pomocí vsuvek.

Řečnické projevy bývají charakterizovány jako monology; už zde ale byla řeč o tom, že řečník se svými posluchači neustále udržuje **kontakt**, že je oslovuje, apeluje na ně, předjímá jejich možné námítky a polemizuje s nimi... Jeho projev je vlastně silně **dialogizovaným monologem**; pokud se mu nepodaří navázat kontakt a vést s publikem skrytý dialog, těžko ho může zaujmout a přesvědčit. Proto nemluví jen v 1. osobě jednotného čísla (*chci vás ujistit...*), ale hodně i ve 2. osobě plurálu (*určitě jste už někdy zažili...*) nebo v 1. osobě množného čísla, která spojuje řečníka s posluchači do jedné skupiny (*všichni to přece dobře známe...*). Dojem rozhovoru navozují i tzv. **řečnické otázky** – otázky, které buď vůbec nevyžadují odpověď, nebo si na ně řečník vzápětí odpovídá sám.

1 Uvedte konkrétní příklady řečnických otázek.

Důležitý je také výběr prostředků mimojazykových (i ten si lze předem nacvičit, připravit). Řečník by měl v různých úsecích projevu měnit a různě odstiňovat sílu hlasu i tempo řeči, měl by promyšleně pracovat s důrazy a delšími i kratšími pauzami. Na posluchače může zapůsobit i prostřednictvím výrazné mimiky (pohledy, úsměvy) a gest (pohyby hlavy, rukou). Součástí jeho přesvědčivé prezentace je i celkový vzhled, upravenost, oblečení, chování.

Pro antické řečníky bylo přirozenou součástí přípravy na veřejný projev i memorování – učili se ho zpaměti. To samozřejmě není vždy nutné; své posluchače však asi nezaujmeme, pokud budeme upřeně hledět do papíru a připravený projev rychle a monotónně předčítat. Střední cestu představuje realizace projevu na základě osnovy, hlavních bodů, které si poznamenáme. Přednes by měl být vždy výrazný, výslovnost pečlivá (zejména u slavnostních a oficiálních projevů si na ní dáme záležet).

Ještě si nemůžeme odpustit malou radu pro situace, kdy nebudete v pozici řečníka, který si připravuje a přednáší svůj projev, ale v pozici posluchače. Dávejte si pozor na řečníky až přehnaně přesvědčivé, suggestivní, patetické, kteří se až fanaticky snaží přenést na publikum své zaujetí; a také na řečníky demagogické, populistické, kteří se publiku podbízejí, užívají laciných nebo i zkreslených argumentů, přehánějí, třeba i vysloveně lžou a snaží se své posluchače zmanipulovat. Dějiny nám nabízejí mnoho příkladů takového zneužití řečnického umění ke zmanipulování davu, které mělo katastrofální důsledky.

Pro které profese je nezbytné zvládnutí zásad řečnictví?